

בהרצאה הקודמת שאמרתי זאת, כתב לי יואב גלבר, שבכלל לא תפסו

שבעצם אחרי '67 המאבק חדל להיות בין - - -

(הפסקה בהקלטה. צד A, קלטת 5)

בדידותו של מנהיג בכור עקרונית

ד"ר מרדכי בר-און, יד יצחק בן-צבי: (חסרים הדברים בהתחלת ההקלטה)

- - - לקצר ולהאריך על-פי מה שיישאר זמן, כך שאל תראו בדברי בשום צורה דברי סיכום אלא הערות אחדות בשולי הדיון ששמענו. כל-כך הרבה שמענו והרבה דברים כבר נאמרו ועוד ודאי ייאמרו.

אני רוצה להעיר שלוש הערות בעיקרן. ההערה הראשונה. אני עוסק בשנות ה-50 ואינני בקיא בפרטים כחוקר לתקופות ששמענו עליהן או אפילו התקופות הקודמות, אבל מתוך קריאה וגם מה ששמעתי פה ובחיפה, בלט לי מאד הדבר הבא: בתקופה עד '48 שרת, במידת מה יותר מויצמן ובן-גוריון, הוא האיש שבפועל הוליך את המדיניות הציונית. כשנחשוב על הגורמים המרכזיים שעמדו על הפרק – עליה, שמענו על זה קצת, הגנה, הצבא הבריטי, ההתגייסות לצבא הבריטי והמאבקים המדיניים. ויצמן ישב בלונדון, עסק בדברים החשובים, אבל בסופו של דבר היה מרוחק, לא עסק ביום-יום. גם בן-גוריון לא עסק ביום-יום. הוא היה מתמקד באיזה עניין, מטפל בו, ודאי היה מרכזי מאד בהכרעות העיקריות, אבל מי שנשא את העגלה על כתפיו כל הזמן היה שרת. וקשה לתאר את התמונה בשנות ה-30 ובשנות ה-40 בלי האיש הזה, אשר בעצם עמד במרכז. לא בין הרים אלא ממש במרכז.

אחרי 48' התמונה משתנה. למרות ששרת היה ראש ממשלה שנה אחת הוא מופיע בדימוי של 10 השנים האלה, של 15 השנים האלה, עד מותו אפילו, לא כאיש המרכזי שדוחף את העניין. אחרי 56' הוא היה בפונקציה אחת בתוך הפונקציות והעמיד עצמו בתוך אותה פונקציה ובמרכזה, גם בתפיסותיו. על זה שמענו הרבה. והיא הפונקציה המדינית ובעיקר המאבק בשער העמים, בפני העמים האחרים.

מה קרה בעצם? אחת הסיבות לכך, נראה לי, היתה מה ש (?) על הלוגיקה הביורוקרטית של עמדות, היא באמת הצורך האובייקטיבי שנוצר, שאדם כמו שרת ייקח על עצמו את המטלה הזו המיוחדת, הספציפית, המרכזית החשובה. מישהו כבר אמר כבר, גלבר אמר, שהוא לא היה הרבה פעמים בארץ ולכן לא חי את ההכרעות מהסוג האחר, ודאי לא את ההכרעות הבטחוניות. אבל גם אם הוא היה בארץ הוא קם בבוקר, גם כראש ממשלה, קל וחומר באותה תקופה שהיא היה שר חוץ בראש וראשונה, קם בבוקר ומול עיניו עמדה המטלה העצומה כיצד להתמודד עם העולם הרחב. ולכן גם המטלה הזו נראתה בציבור ונראית לדעתי גם בעיני היסטוריונים לא כמטלה המרכזית. לוועדת החוץ והבטחון קראו ועדת החוץ והבטחון, אבל המדיניות הזאת שהיתה באמת מדיניות שזורה, לא היתה מדיניות חוץ ומדיניות בטחון; היא היתה מזוהה לגמרי.

בשנות ה-50 היה צריך לקרוא אותה מדיניות הבטחון והחוץ, כי למרות החשיבות העצומה של המטלה המדינית הדיפלומטית, שאין לזלזל בה, אבל מה שהתרחש בוודאי בתודעת העם, בראש וראשונה, אלו הסכנות הבטחוניות והבעיות הבטחוניות.

אבל העובדה ששרת עמד מול העמים בחוץ היתה גם אחד היתרונות שהיו לו. אני רוצה להעיר ולומר, שאם משווים בין בן-גוריון ושרת, בן-גוריון לא הבין, לחלוטין לא הבין, את השינוי העמוק שחל באתוס העולמי אחרי מלחמת העולם השניה. הוא הבין את המלחמה הקרה. על זה כבר נאמר כאן. הוא לא הבין שבעצם העולם הוא עולם אחר לגמרי. הוזכרה כאן המשלחת לישראל ברלין, לנסות לשכנע אותו שישראל חזקה ולספח את זה, זה הופיע אחר-כך בשיחות (?) שהוא פתאם הציע איזה הצעה פנטסטית כזו. הנה, מחשבות בקושי של ימי אחרי מלחמת העולם הראשונה. אחרי ימי מלחמת העולם הראשונה אפשר לחלק ככה בין המעצמות, אם אתה מסתדר עם צירציל, אז אפשר לספח את זה ולספח את ההוא. זה היו דברי הבל גמורים. אני זוכר, אני בתור אדם צעיר ששמעתי את בן-גוריון אומר, זה בסדר, אני הייתי נבוך לגמרי, כי אני בכל זאת הייתי אדם צעיר בן התקופה החדשה. קצת למדתי היסטוריה וידעתי. אמרתי, איך האיש הזה מדבר? על מה הוא מדבר? הוא פשוט לא הבין מה העולם הזה מאפשר.

שרת אי עמד שמה, ישב שמה, חי שמה, אבל הוא גם קרא הרבה יותר מבן-גוריון מה שהיה רלוונטי לענין הזה. בן-גוריון קרא את אפלטון ואת בודהה. שרת קרא יום-יום את ה"אקונומיסט", כל שבוע. הוא קרא דברים גם בספרות. היה מרבה בקריאה, כידוע. הוא הבין את השינוי שחל בעולם. אולי מבחינת התנאים הוא הבין קצת יותר מדי, כי העולם הזה עדיין השאיר חריצים וחרכים כאלה שאפשרו לבן-גוריון לנהל מדיניות משונה כזאת בצורה (?), אבל סופו של דבר מדיניות מעשית.

הגעתני לזה הבוקר בדרך אגב, שאחרי קיבייה הוחלט לשלוח גם משה דיין, מי שהיה ראש אג"מ עדיין, לא הרמטכ"ל, לשבת באו"ם כדי להגן בפני הגל העצום של ביקורת נגדנו בעניין קיבייה. ובן-גוריון שואל את שרת אם הוא מוכן לזה, כי בכל זאת זה היה בתחום שלו, ושרת כותב ביומנו, כן, שהוא מיד הסכים. "אין ספק כי יועיל שמה. בינתיים לא יזיק פה". עכשיו החשוב יותר: "וכן ילמד משהו בינה בעומדו פנים אל פנים מול חזית החוץ ובהיווכחו לדעת כיצד נגזר עלינו להיאבק בה". זה באמת ביטוי עצום של (?) שהוא ראה את עצמו, ובצדק, והדבר הזה יצר תמונה אחרת גם של הפתרונות השונים שאפשריים. זו הערה אחת.

הערה שניה קשורה לשלבים האחרונים של הקריירה שלו כחבר ממשלה וקצת להסביר, לפי עניות דעתי, את השאלה שקובי שאל הבוקר, שעדיין לא פתורה – מה קרה? איך זה קרה? ובכן, כשנבדוק מה קרה בשנות ה-50 נראה שבעצם ברוב הדברים לא היו בעצם עימותים חמורים. בואו נמנה מהר את הדברים. בעניין החזרת הפליטים לא היה ההבדל. ההיפך, שרת היה נגד הרעיון של עזה, להחזיר 100 אלף. אבל ודאי וודאי שניהם לא הסכימו להחזיר בצורה משמעותית את הפליטים. ויתורים בנגב. אז שרת אולי היה מוכן בשלב מסויים לאפשר איזה מעבר מכוניות באיזה כביש, אבל לוותר על הנגב, ואפילו לא בנוסחה של המשולשים, שרת אף פעם העלה על דעתו להסכים למין דבר כזה. עוצמת צה"ל, החשיבות ברכש – שרת עמד במרכז הדבר הזה. אני זוכר גם ששרת כאב לו מאד שבשלב מסויים אמרו שאת המיסטרים לא הוא השיג אלא פרס השיג. זה כאב לו, ובצדק, מפני שעל המיסטרים ודאי הוא גמר עם (?) וכן הלאה. זאת אומרת, היה ויכוח בשאלה הזאת? אפילו לא היה ויכוח מאיפה לקחת. כי אילו היה ויכוח בין אוריינטציה אמריקאית או

אורינטציה צרפתית, כל אחד ניסה בכוחו ללכת למה שהוא יכול. אז האמריקאים, אמרנו כבר הבוקר, דאלס בגד בו בשרת ולא נתן לו, אבל שצריך לעשות מאמץ, גם בן-גוריון לא היה נגד המאמץ באמריקה, אם אפשר.

לחפש פתרונות כאלו או אחרים לשביתת הנשק? הרצון לשנות את שביתת הנשק אצל בן-גוריון הופיע רק מאוחר מאד, לאחר עיסקת הנשק הצ'כית-מצרית. עד אז לא עמדה על הפרק אצל בן-גוריון לשנות את הסכם שביתת הנשק. כולם ראו בהסכמי שביתת הנשק מצב עדיף על שלום, ודאי עדיף על מלחמה.

כלומר, בכמה מן השאלות היסודיות לא היה הבדל. ובכל זאת מסתמן לנו הבדל מאד-מאד עמוק בין השניים, וההבדל לדעתי הוא יותר באיזה עניון של הלך רוח, של מצב רוח. אני פעם התווכחתי עם גבי שפר (לצערי, הוא לא כרגע כאן, אבל הוא מכיר את הוויכוח). בוא במאמר המפורסם הראשון שלו הוא כתב, ניסה להסביר ששרת היה פסימי, לא האמין שאפשר לחסל את הקונפליקט, אבל רצה לעשות מה שנקרא 'קונפליקט מנג'ימנטי'. לנהל את הקונפליקט. כלומר, למתן אותו, איכשהו לחיות אתו. וכאילו בן-גוריון האמין שעל-ידי מכה וזבנג וגמרנו אפשר להביא לידי פתרון של הקונפליקט. הטעות שלו היא לא לגבי שרת. הטעות שלו היא לגבי בן-גוריון. בן-גוריון גם-כן לא האמין בדבר הזה. בן-גוריון לא האמין שהזבנג יפתור את הבעיה ויביא לידי שלום. אין בשום מקום נתון שאפשר להצביע על כך. אבל ההבדל היה, ששניהם רצו לנהל את הקונפליקט. הקונפליקט הוא בלתי פתיר כרגע בטווח הקרוב, אבל כיצד מנהלים אותו? בוויכוח הזה, איך לנהל את הקונפליקט, היו שני הבדלים. אצל בן-גוריון לא היה שום אמון שיהיה סוף בעתיד הנראה לעין.

שרת העריך, שמיתונו של הקונפליקט בעצמו בסופו של דבר בזמן רחוק יותר גם יאפשר הבנה והסכמה (?). לא בעתיד הנראה לעין, אבל שיש בעצם ערך במיתונו והפחתת המתח. בן-גוריון חשב שזה לא יינתן בלאו-הכי ולכן אין טעם במיתונו ולא צריך להקריב למען המיתון הזה שום קרבן, גם לא בוויכוחים שעומדים בינינו לבין העולם הערבי. זה דבר אחד.

דבר השני, הוא האמונה, ועל זה דובר היום הרבה – האמונה בענין הכוח. ודאי שרת ידע שצריך להשתמש בכוח. לא היתה לו שום הסתייגות משימוש בכוח במלחמת העצמאות. אבל שרת לא האמין שבעולם החדש, אחרי מלחמת העולם השנייה, שהכוח הזה באמת מביא תוצאות טובות לטווח ארוך. בן-גוריון כן האמין בזה.

אצל ניקולא מקייבלי יש איזה אמרה, לא ב"הנסיך" אלא ב"עיונים", שהוא אומר: "כי זו דרכן של הבריות, שאין הם מוצאים בטחון אלא בתוקף". זה משפט מצויין לאפיון לא רק מה שבן-גוריון עצמו עשה, אלא גם מדוע בסופו של דבר בן-גוריון ניצח במאבק.

ואני עובר לנקודה השלישית. מה שאני מנסה עכשיו זה לא שיפוט מי צדק, מי לא צדק ומה אפשר היה ומה אי-אפשר היה, אלא אני מנסה לאפיון את הלך הרוח, ואני אתחיל מיד ואומר את הדבר הבא: גבי שפר הבוקר אמר, ששרת עשוי היה לנצח אילו היה עומד מול בן-גוריון. לפי עניות דעתי בשום אופן לא. הוא לא היה מצליח בזה. זה שהיתה מחאה במרכז ונמנעו רבים וכך-הלאה, שהצביעו בעד הסכם מלא ואת הכעס על בן-גוריון על הדרך שהוא עשה את זה ודרך לא יפה שהוא עשה את זה, זה נכון. אבל בהכרעה הסופית

ללא ספק דרכו של בן-גוריון היתה הדרך המקובלת, לא רק עליהם. רבותי, מי הלך עם שרת באותה תקופה? היו עוד שלום מיסטיים כאלה, עוד ממתנים כאלה רבים. אני לא מדבר על בובר, ודאי. אבל במפ"ם, למשל. יש הרבה הוכחות. אני קצת פירטתי את זה במאמרי על הבטחוניזם שהופיע בקובץ שערכתי. יש הרבה ראיות לכך להראות, שאנשי מפ"ם, חוץ משמאל של מפ"ם, אהרונצ'יק כהן, וושיץ' ואחרים, שכמובן דבקו באמונות הישנות של אפשרות במדינה דו-לאומית, וחזן ויערי, שהעמידו איזה פאסדה יותר מתונה, יותר נגד נניח פעולות התגמול מפעם לפעם, אבל הקהל הרחב של מפ"ם, שלא לדבר על האחרים, היה בטחוניסט באופן מובהק. לבטחוניזם באותה תקופה היה רוב מוחלט בציבור.

הערת ביניים:

מורלה, גם אילו ארלוזורוב היה בחיים הוא לא היה מנצח את בן-גוריון.

ד"ר מרדכי בר-און:

גם הוא לא היה מנצח בענין הזה. מדוע. משום שאחרי מלחמת העצמאות כל המדינה נראתה בעיני רבים, בין שביטאו את זה או לא, כמצב טנטאטיבי. לא היה בטחון לאנשים. לא היה בטחון שהדבר הזה נגמר. האמונה שיהיה סיבוב שני, ושהסיבוב השני יהיה הרבה יותר קשה כאשר הוא יבוא, כאשר הערבים יבחרו בו, היתה אמונה עמוקה לא רק בראש של משה דיין ושל בן-גוריון, אלא בציבור הרחב.

רציתי לומר את הדבר האחרון. לכן בסופו של דבר שרת הרגיש בודד
מאד באותה תקופה. אני רוצה לקרוא לכם קטע, שקראתי כבר בפעם שעברה,
שעשה עלי רושם אדיר במובן האנושי, במובן של הטרגדיה, הייתי אומר.

ב- 2 לאפריל 1956 - תזכרו, זה הפגזת עזה, פידאניס, מקרה שפיר ותוך
כמה ימים באותו זמן בן-גוריון נותן הוראה להתחיל הכנות ממשיות במלחמה.
רק אחר-כך בא המרשלד וקצת מיתן את המצב, אבל היתה מתיחות אדירה.
ויש איזה ישיבה, ישיבה של ועדת שרים לענייני בטחון, אני חושב, שדנים על
הערכות המשק לשעת חירום. והדיון הוא באווירה מאד מעשית. זה יכול
לקרות תוך שבוע, זה יכול לקרות מחר. יושב שמה שרת ומקשיב לעניין הזה,
והנה מה שהוא כותב ביומנו באותו יום: "ישבתי בתוכם (והוא עוד היה שר
חוץ) כזר וכמיותר והייתי לפות הרגשת אי המציאותית ואי הממשות שבדיון
הזה כולו. ושאלתי את עצמי אם צדקתי בהרגשתי, כי כל ההכנות המסורבלות
לפורענות הגדולה הן מאפה (אפה זו עברית שאף אחד לא הבין אותה, שאין
להן יסוד) ועתידות הן להתנדף כעשן, כאשר פרוץ לא תפרוץ שום מלחמה. לא
יכולתי לענות בחיוב, כי מי יודע מה יילד יום. מי יודע מה יילד יום? אך שוב
חזרתי ושאלתי את עצמי אם גיבוש ההנחה כי אנחנו עומדים על סף המלחמה
והשרשתה במוחות ההמונים אינה עלולה בכוח עצמה להיהפך לגורם שסופו
להביא מלחמה לעולמנו".

זאת אומרת, מה שמעניין בדבר הזה הוא אי הרגשת הבדידות שלו, כי
אילו היה אומר את זה ברבים אנשים לא היו מבינים אותו. על מה אתה מדבר?
הלא תראה, הורגים בשפיר ילדים. תראה, יש עסקת נשק מצרית-צ'כית. הלא
אנחנו יודעים שהסכנה ממש בפתח הבית. ושוב אני חוזר ואומר, מי עמד נגדו?

בובר, "ניו אוטלוק", כמה אנשים, לא רבים. רוב הקהל, כולל אנשי מפ"ם היו בתחושה הזאת. והנה הוא עומד מול זה ואומר, כל זה אין לו שחר. זאת אומרת, שהוא לא מרגיש כבר את עצמו בבית בקרב אותם שרים, ואולי גם בקרב אותה (?).

אני הייתי נוכח במרכז המפלגה שבו התפלגה מפא"י ושבנו נאם שרת את הנאום המפורסם מכסא הגלגלים. זה היה טרגי כי זה היה סוף ימיו. אבל זה היה COME BACK. כמובן, 40% הצביעו בעד בן-גוריון, נגד לבון שם וכן הלאה. לא קיבלו את הנאום הזה ותלו את זה גם ברוגז (?) בן-גוריון. אבל בעתונות, בציבור היה לזה איזה COME BACK. באותו רגע פתאם זכרו בו כאדם שהבין את המצב אולי יותר טוב מאחרים. אבל זה יכול היה לבוא רק לאחר פרשת לבון ולאחר שהבטחוניזם עצמו ירד מגדולתו. תודה רבה.

פרופ' חגית לבסקי:

תודה רבה. אני חושבת שלפי ההנחיות שקיבלתי מהמארגנים אנחנו מסיימים בזה את יום העיון, למרות שהקדמנו. אם כן, ערב טוב ותודה רבה.

תכתוב/תמלול מהקלטה: פרוטוקולים – בת-שבע גרינשטיין

טל: 5239628, 5223519 - 03

.....